

KIRJA-ARVIO:

NISKAVUOREN JUURELLA

Anu Koivunen 2003: Performative Histories, Foundational Fictions. Gender and Sexuality in Niskavuori Films. Studia Fennica Historica 7. Helsinki: SKS. 425 sivua.

Tiina Mahlamäki

Elokuvatutkija Anu Koivunen tarkastelee vuoden 2003 lopulla ilmestyneessä väitöskirjassaan Niskavuori-elokuvien lukemattomien toistojen, tulkintojen ja uudelleentulkintojen historiaa. Hän analysoi Niskavuoren tarinaa keskeisenä osana suomalaisuuden ja erityisesti suomalaisen sukupuolijärjestelmän rakentumista, kirjoittamista ja kuvittelua. Hella Wuolijoen Niskavuori-näytelmät ovat muotoutuneet vuosikymmenten saatossa osaksi suomalaisten omakuvaa siinä missä Aleksis Kiven Seitsemän veljestä tai Väinö Linnan tuntemattomat sotilaat tai Pentinkulman asukkaat. Koivunen ei tarkastele väitöskirjassaan itse näytelmiä tai niistä tehtyjä filmatisointeja tai lukemattomia teatteriesityksiä, vaan hän keskittyy analysoimaan Niskavuori-filmatisointien vastaanottoa ja välittymistä Suomessa, niiden kehystyksiä, ja sitä prosessia, jossa ne ovat tulleet osaksi suomalaisten itsemäärittelyä, historiaa ja muistia. Tutkimuksessaan hän osoittaa sen, miten elokuvien tulkinnallinen historia on täynnä paitsi toistoa ja tuttuutta myös jännitteitä ja ristiriitoja: kamppailua historian, sukupuolen ja seksuaalisuuden merkityksistä.

Koivunen on lähilukenu tarkasti Niskavuori-filmatisointeja koskevat elokuvamainokset, julisteet, mainoskuvat ja trailerit sekä niitä käsittelevän päivälehtikritiikin, tutkimukset ja analyysit. Koivusen keräämä aineisto on erittäin laaja ja kattava. Hän ei analysoikaan kaikkea kokoamaansa aineistoa yksittäisinä kuvina tai teksteinä vaan käsittelee niitä aineistokokonaisuuksina. Teoksen lopusta löytyvät luettelot radio-, televisio- ja teatteriesityksistä, lehtikirjoituksista ja -arvosteluista sekä erilaisista arkistomateriaaleista, lähinnä pienpainatteista, mainosjulisteista tai ohjelmalehtisistä sekä muusta julkaistusta Hella Wuolijokea ja Niskavuori-näytelmiä ja elokuvia koskevasta materiaalista sekä Niskavuori-siteerauksista muissa tv-ohjelmissa. Ne tarjoavat mahtavan aineiston jatko- ja osatutkimusten pohjaksi.

NISKAVUOREN LUKUTAPOJA

Niskavuori-näytelmien ja -elokuvien hahmot, Niskavuoren tila ja niskavuorelaisuus ovat teemoja, joita on käytetty, kierrätetty, siteerattu ja uudelleenkäytetty niin runsaasti ja niin moninaisin tavoin, että niistä on tullut aktiivisia voimia, jotka eivät vain kuvaa ja tulkitse suomalaisuutta vaan myös tuottavat sitä. Toisaalta runsas toisto ja siteeraaminen – Niskavuoren tarinan ja Niskavuori-elokuvien liittäminen aina uusiin yhteyksiin, vertauksiin ja henkilöihin – on liittännyt ne myös suureen joukkoon ei-kansallisia ja ei-suomalaisia ilmiöitä, tekstejä ja kertomuksia. Niskavuori-elokuvia onkin toistuvasti kutsuttu katsomaan tarinoina, jotka kertovat suomalaisista ja suomalaisten menneisyydestä, ”meistä”. Niistä on tullut symboleita, joita siteerataan ja kierrätetään todelliseksi nähdyn kansallisen mentaliteetin kuvituksena: tällainen oli Suomi ennen. Näin yksinkertaista Niskavuoren vastaanotto ei kuitenkaan ole. Koivunen osoittaakin Niskavuori-elokuville useita eri lukureittejä ja tulkintatapoja, jotka vaihtelevat tulkitsijan ja tulkinta-ajankohdan mukaan. Niskavuori on ankkuroitu paitsi Suomen historiaan myös kirjoittajansa Hella Wuolijoen henkilökohtaiseen ja perheen historiaan sekä Hämeeseen, joka nähdään suomalaisuudelle tyypillisenä paikkana. Lisäksi Niskavuorta on tulkittu kertomuksena suomalaisen naisen historiasta, vahvasta suomalaisesta naisesta ja sen vastapoolista, heikosta miehestä. Tulkintoihin on liitetty myös kansalliset mytologiat, Kalevala etunenässä, jolloin Niskavuoren on nähty kuvaavan suomalaisuuden mytologista alkuperää, sen juuria. Mytologian Koivunen määrittelee barthesilaisittain ideologisiksi muodostelmiksi itsestäänselvyyksistä, asioista joita ei edes tarvitse mainita.

Niskavuori-filmatisoinnit on nähty myös melodraamoina – ja tämän ja realistisen tulkinnan välillä ei ole nähty ristiriitaa – jolloin se on yhdistetty *Tuulen viemään*, *Forsytein taruun* ja myöhempinä aikoina saippuaopperoihin, kuten *Dynastiaan*, *Dallasiin* sekä *Kauniisiin ja rohkeisiin*. Tauno Palolla ja tähtikultilla on tässä melodraama- ja naisten viihde -tulkinnessa ollut keskeinen osuus. Niskavuori-tulkinnat ovat aina myös intertekstuaalisia tai intermediaalisia, onhan tulkintoja nähty paitsi valkokankaalla ja televisiossa myös monenlaisina teatteri- ja muunlaisina julkisina esityksinä. Kyse ei olekaan taustalta löytyvästä yhdestä tekstistä, esimerkiksi Wuolijoen näytelmistä, jota vasten muut tulkinnat peilautuisivat, vaan jokaisessa esityksessä ja katsomistapahtumassa ovat aina läsnä lukemattomat muut aiemmat esitykset.

NISKAVUOREN SUKUPUOLIPOLITIikka

Koivusen käyttämät keskeiskäsitteet ovat sukupuoli, seksuaalisuus, kansakunta sekä historia, joiden avulla hän tulkitsee erityisesti Niskavuorelta löytyviä nais- ja mieskuvia sekä Niskavuorta kaipuuna puhtaaseen, viattomaan, agraariseen menneisyyteen. Nämä kaikki – ja lukuisat muut lukutavat – Koivunen yhdistää laajempaan

kansakuntaa ja sen nykyisyyttä ja historiaa käsittelevään tulkintakehykseen. Teoreettisina välineinä hän käyttää erityisesti feministisiä elokuvatutkijoita Kaja Silvermania ja Teresa de Lauretista sekä Judith Butlerin performatiivisuus-käsitteitä.

Niskavuori-tarinoiden keskeiset teemat elävät kulttuurisina jäsenystapoina yli ja ohi elokuvien ja teatterin maailmojen. Tällaisia teemoja ovat vaikkapa perheen ja kansakunnan kytkös, halun ja velvollisuuden ristiriita, sosiaalisia rajoja uhmaava seksuaalisuus, avioliiton ja romanssin vastakkaisuus sekä erityisesti ”vahvan naisen” ja ”heikon miehen” kuvat. Viimeksi mainittuja Koivunen käsittelee ”monumenttinaisen” ja ”kriisiytyneen miehen” teemojen alla. Suomalaisessa naistutkimuksessa ja naisliikkeessä vahvan suomalaisen naisen käsitettä ja siihen kietoutuvaa suomalaisen sukupuolijärjestelmän kertomusta agraarista moderniin siirtävästä Suomesta on Koivusen mukaan käytetty positiivisen naisidentiteetin kuvana – ja se löytyy aina, tutkittinpa mitä tahansa. (1) Miesliike ja miestutkimus taas on nostanut esiin maskuliinisuuden ja suomalaisen miehen kriisiytyminen ja vaatinut huomiota heikoille ja alistetuille suomalaisille miehille, joiden on turvaututtava nyrkkiin, alkoholiin tai lähibaariin suojautuakseen kotona emännöivältä vahvalta naiselta.

Niskavuoren tarinaa tulkittiin vahvan miehen ja heikon naisen sukupuoliekuvien kautta jo 1930-luvulla, ja niitä käytetään Koivusen mukaan edelleen välineinä sukupuolijärjestelmää koskevassa tulkintakamppailussa. Koivusen mukaan Niskavuori-filmatisoinnit eivät niinkään *kuva* vahvaa suomalaista naista vaan niitä pikemminkin *tulkitaan* vahvan suomalaisen naisen tematiikan kautta ja läpi. Niskavuori-elokuvia luetaan yhä uudelleen todisteina tai esityksinä jostakin joka on tai jonka ajatellaan olleen suomalainen maaseutu, agraarikulttuuri, suomalainen nainen tai mies. Koivunen pyrkii luennallaan osoittamaan vahvan suomalaisen naisen ja heikon miehen kuvat sisäisesti ristiriitaisiksi. Vahvuus ja heikkous eivät ole yksiselitteisiä käsitteitä: eri asiat ymmärretään ja luetaan eri konteksteissa ja konteksteista vahvuudeksi tai heikkoudeksi. Niskavuoren emännän tai Hetan vahvuuden taustalla ovatkin menetykset, eikä vahva nainen lopultakaan saa kovin paljon ihailua tai ymmärrystä osakseen. Häntä pidetään liian hallitsevana ja tunteettomana, liian vähän äidillisenä ja kenties liian miesmäisenä. Kriisissä oleva mies taas ei tunnu koskaan kasvavan aikuiseksi vaan kaipaa aina huomiota ja huolenpitoa, ehkä kurinpalautustakin. Koivusen mukaan hän on aina subjektiksi tuleminen tilassa.

KIELIPOLITIikka

Englanninkielen käyttö väitöskirjassa on Koivuselta tietoisien valinnan ja tarkan pohdinnan tulos. Hän pyrki kielen vaihdollaan – kesken tutkimusprosessin – outottamaan aiheensa. Hänen tavoitteenaan on tehdä tuttu – Niskavuori-elokuvat ja myös suomalainen tapa käsitellä sukupuolta ja kansallisuutta – vieraaksi. Kieli on hänelle siis metodologinen valinta, jolla hän pyrkii välttämään ”Suomea tutkimuk-

sen luontona” (2004, 250; Keränen 1998, 152). Itseään selvyydet eivät olekaan enää itseään selvyyksiä, kun ne joutuu selvittämään kansainväliselle tutkijakunnalle.

Teoksen otsikon käsite *performative histories* viittaa siis toistoon ja esityksiin, joiden kautta Niskavuori-kuvasto on asettunut suomalaisen kuvarepertuaarin keskiöön ja muuttunut historiaksi. *Foundational fictions* taas viittaa Niskavuoreen perustavanlaatuisena osana tuota kuvarepertuaaria, suurena kertomuksena, joka on suunnattu suurelle yleisölle: koko kansalle. Kansalle, jonka oletetaan jakavan yhteisen agraarisen menneisyyden, yhteisen kansallisen identiteetin, käsityksen meistä.

POHDINTAA KIRJAN ÄÄRELLÄ

Koivusen väitöskirja sai korkeimman arvosanan, mihin minulla ei tietenkään ole huomautettavaa. Paitsi ihailua kirja herätti minussa myös yleisen väitöskirjoihin liittyvän kysymyksen: miten laajoja, perinpohjaisia ja aikaa vieviä väitöskirjojen yleensä pitäisi olla? Tällainen monumentaalinen työ ei mitenkään voi syntyä vasta valmistuneen maisterin nelivuotisen tutkijakoulupestien aikana. Se on osoitus vuosikausien pitkäjänteisestä kokeneen tutkijan työprosessista. Väitöskirjoja onkin (ainakin) kahdenlaisia: opinnäytteitä ja elämäntöitä. Tämä työ kuuluu näistä ehdottomasti jälkimmäiseen – ja tällä en tietenkään tarkoita sitä, että Koivusen tutkijanura tähän loppuisi. Tutkijakouluputkessa syntyy useimmiten opinnäytteitä, aivan kellollisia ja kiinnostavia tutkimuksia, jonka jälkeen valmis tutkija ryhtyy varsinaiseen elämäntyöhönsä. Koivusen tutkimus riittäisi yksinään elämäntyöksi, niin laaja ja monipuolinen se on, vaikka on hän toki ollut tuottelias kirjoittaja ja opettaja väitöskirjatutkimuksensa ohellakin.

Toinen, henkilökohtaisempi ajatus lukukokemuksesta: Tutkimus oli työ, jonka valmistumista minä ja varmasti useat muutkin olimme jo pitkään odottaneet ja jonka lukemiseen sormet suorastaan syyhysivät (vaikka arvion kirjoittaminen vähän viivästyikin) ja jonka läpikäyminen oli antoisa, opettavainen ja ajatuksia herättävä kokemus. Ja jonka tuotoksiin varmaan monesti vielä tulee tarve palata. Mutta kokemus oli minulle myös mykistävä massiivisuudessaan. Oma väitöskirjaprojektini tuntui kutistuvan mitättömäksi puuhasteluksi sen rinnalla. Miten voisin ikinä yrittää sanoa mitään suomalaisuudesta tai suomalaisesta naisesta, kun Koivunen tuntui työssään sanovan kaiken oleellisen. Akuuttini alemmuuskompleksiini löytyi vastaus juuri tuosta elämäntyö-ullottuvuudesta. Väitöskirjoja syntyy hyvin erilaisista lähtökohdista. Siten lopputuloksetkin ovat erilaisia.

Väitöskirjan lukemisen jälkeen oli kiinnostavaa tutustua myös Koivusen ”itsereflektioon”, arkikkeliin teoksessa *Feministinen tietäminen*, jossa hän pohtii väitöskirjansa tuotantohistoriaa. Monesti väitöskirjaprosessissa, kuten myös Koivusen tapauksessa, ensin on lähdetty tutkimaan jotain aivan muuta tai ainakin oleellisesti muulla tavalla kuin mihin lopulta päädytään. Viaton kanssaihminen kysymys – ”Miten tulit päätyneeksi juuri tuohon aiheeseen?” – saattaa usein saada vastaukseen pitkän ja monipolvisen pohdinnan, joka alkaa: ”No ihan aluks mun tarkoi-

tus oli itse asiassa...” Koivusen hieman analyttisempi pohdinta keskittyy metodologisiin kysymyksiin, tutkimusongelman hahmottumiseen sekä sen limittäisyyteen niihin elokuva- ja feministisen tutkimuksen kehityksen muutoksiin ja käännteisiin, joita tutkimusprosessin kuluessa tapahtui. Jokaisen väitöskirjaprosessin taustalta löytynee paitsi henkilökohtaisia myös tutkimuksellisia käännteitä, joita on hyvä jossain vaiheessa pysähtyä pohtimaan.

VIITTEET

1. Positiivisena on tuotettu itse kertomus suomalaisen sukupuolijärjestelmän kehityksestä, niin positiivisena, että sitä on välillä syytetty jopa nationalismista. Toki tutkimuksissa on nähty myös vahvuuden käänntöpuoli, vahvuuden pakkorako: heikon tai poissaolevan mieselättäjän vaimon oli oltava vahva selvitäkseen. Anu Koivusen herättämästä keskustelusta vahvasta suomalaisesta naisesta ja naistutkimuksesta ks. tarkemmin Koivunen 1998a; 1998b; Markkola 2002; Peltonen 1998.

LÄHTEET

- KERÄNEN, MARJA 1998: Suomi tutkimuksen luontona. Metodologisia huomioita. – Keränen, Marja (toim.), *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi.
- KOIVUNEN, ANU 1998a: Suomalaisuus ja muita sitoumuksia. – *Naistutkimus* 3: 23–30.
- 1998b: Hoivaava nainen: oppihistoriallinen tarina. – *Naistutkimus* 4: 73–80.
- 2003: Niskavuoresta historiaksi – toistettavia katseita ja siteerattavia sukupuolia. – *Naistutkimus* 4: 46–49.
- 2004: Mihin katse kohdistuu? Feministisen elokuvatutkijan metodologinen itsereflektio. – Liljeström, Marianne (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.
- MARKKOLA, PIRJO 2002: Vahva nainen ja kansallinen historia. – Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (toim.), *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- PELTONEN, EEVA 1998: ”Vahva” suomalainen nainen? Suomalaisen naistutkimuksen kertomaa ja (sen) luentaa. – *Naistutkimus* 4: 66–72.

Tiina Mahlamäki (FM) on turkulainen uskontotieteen assistentti ja väittelee pian.